

Nivele de relevanță a teoriei sociologice și orientarea funcționalistă

Ilie Bădescu

Universitatea București

1. Sistem sociologic și aparat sociologic. Teoria sociologic închisă

Caracteristicile teoriei sociologice, funcțiile sale, sint determinate de raporturile sale cu forțele sociale care controlează sistemul de producere și cunoaștere a unei societăți.

Atunci cînd sociologia se dezvoltă în direcția unui control social bazat pe ascunderea contradicțiilor, ea intră în impas de sistem. Cînd este folosită în direcția transformării sociale ea are controlul epistemologic atît asupra condițiilor sociale ale producerii sale cît și asupra condițiilor sociale ale impasului în care intră „sociologia ordinii”. Ca atare, sociologia poate fi utilizată fie în direcția dezvăluirii contradicțiilor, fie în direcția ascunderii acestora. În această din urmă calitate ea devine *aparat sociologic*, adică, instrument suprastructural de „disimulare” și „legitimare” a unor practici de clasă. Structura teoriei sociologice capătă în acest caz caracteristici speciale, pe care noi le-am sintetizat în ceea ce am numit a fi o „teorie sociologic închisă”. Prezentarea acestui *tip generic* de teorie va porni de la articulația dintre teoria sociologică și practica de clasă.

În raport cu acest punct de vedere, exprimăm deci ipoteza după care forma impasului sociologic este teoria socio-logică „închisă”. Alt fel spus impasul sociologiei nu este un impas de cunoaștere ci un impas de sistem (de construcție teoretică)*. Acest „impas” nu este strict logic ci este determinat tocmai de faptul articulării teoriei cu o anumită practică de clasă vizînd ascunderea contradicțiilor reale. Ca atare, în prezentarea teoriei închise nu vom despărți planul logic de cel istoric, după cum, în general, nu ne vom referi la caracteristicile teoriei sociologice în general, ci la caracteristicile unei teorii sociologice în raportul ei cu un cadru social, acela al practicii de clasă. Aspirațiile unora spre „puritatea” planurilor trădează după opinia noastră rațiuni de ordin extraștiințifice derivate din fenomenele de „birocratizare a cunoașterii sociologice”. Din capul locului socotim, deci, sociologia drept un mecanism de acțiune socială.

Orice teorie sociologică, prin caracteristicile sale sintetic-generalizatoare ni se prezintă ca o „afirmație sociologică” (P. Cohen), cu privire la „natura” realității sociale. Sub acest aspect putem urmări „caracteristicile teoriei” în conformitate cu exigențele demersului epistemologic. Într-un atare context putem determina caracteristici pe linia structurii logice a teoriei sociologice, a raportului dintre teorii diferite în calitatea lor de afirmații sociologice cu grade diferite de generalitate. Reținem în acest sens o caracterizare sintetică a acestora așa cum este formulată de P. Cohen: „Slăbiciunea principală a unei *afirmații sociologice* (s.n., I.B.) este faptul că acolo unde ele cîștigă în *caracterul general al subiectului* (s.n., I.B.) par să piardă în *caracterul specific al predicatului*” (s.n., I.B.)¹. Autorul analizează cum se produce acest lucru în raport cu structura logică a teoriei și ce consecințe epistemologice apar (teoria este prea

* Remarcăm în această direcție analiza critică a teoriilor sociologice efectuate de P. Cohen în *Modern Social Theory*, care deși se desfășoară pe două dimensiuni — logică și ideologică — totuși nu ne mulțumește intrucît nu relevă rădăcinile mai adînci ale limitelor relevate atît în privința teoriilor ordinii sociale cît și în privința teoriilor transformării sociale. Vezi P. Cohen, *Modern Social Theory*, Heineman Ed. al Books Limited, London, 1968.

¹ P. Cohen, *op. cit.*

vagă și nu oferă condițiile inferenței „cauzal-empirice”). Un asemenea tip de analiză, însă, nu explică acest aspect în raport cu factorii sociali ai producerii teoriei (clasele sociale, în primul rând) și nici consecințele sociale ale unei astfel de „afirmații sociologice”. Or, după părerea noastră trebuie determinate legăturile dintre structura socială, sistemul relațiilor teoretico-ideologice și al instituțiilor (suprastructura) și sistemul afirmațiilor sociologice cu privire la raporturile sociale din societatea respectivă (aparatul sociologic). Într-un atare context putem să lămurim atât caracteristicile teoretice ale respectivelor teorii precum și funcțiile lor sociale, de clasă.

Vom analiza deci teoriile prin caracteristica lor de *afirmație sociologică* privind „natura” realității sociale fără a putea zăbovi asupra întregii complexități a structurii teoriilor. Nu excludem posibilitatea unei astfel de analize în adâncimea teoriei atunci când interesul nostru s-ar concentra asupra naturii *diferențiale* a realității sociale (procese, grupuri, instituțiile educației, familiei etc., fenomenele controlului social ș.a.m.d.) Socotim că demersul critic în adâncime n-ar contrazice demersul nostru sintetic-global, ci numai l-ar diversifica dezvăluindu-i valențe noi. Cu aceste cîteva precizări reluăm ideea că orice teorie sociologică se produce ca *afirmație sociologică* cu privire la „natura” realității sociale. Această afirmație sintetizează în *subiectul* și *predicatul* său ca și în raportul dintre acestea, cunoștințe despre o anumită practică social-istorică.

Așa cum am relevat, deja, în anumite condiții sociale, ale practicii de clasă, teoria sociologică are valoare explicativă și este folosită în direcția cunoșterii și explicării contradicțiilor sociale, pe cîtă vreme în alte condiții teoria sociologică este folosită în direcția ascunderii contradicțiilor sociale. Cum este posibil acest lucru? Ce caracteristici are acest gen de teorie, pe care noi am numit-o socio-logic închisă? Care sînt funcțiile ei sociale? Care dintre teoriile sociologice occidentale, ca *afirmații sociologice*, au caracteristicile unei teorii sociologice închise și *în ce grad*? Ce semnificație are așa-numita *diversitate* a orientărilor sociologice din societățile occidentale? Alt fel spus, care este semnificația ideologică a acestei diversități? Pentru a dezvălui caracteristicile „teoriei socio-logic închise” ca *tip generic* de afirmație sociologică (deci independent de formele sale efective de realizare — teoriile elaborate) va trebui să determinăm consecințele articulării unei teorii cu structura de clasă și cu întreaga suprastructură a societății considerate. Alt fel spus, va trebui să relevăm efectele acestei articulații asupra structurii teoriei în calitate de afirmație sociologică, deci atât în ceea ce privește „subiectul” și „predicatul” afirmației sociologice, cît și relația lor. Invers, va trebui să relevăm semnificațiile sociale și ideologice ale schimbărilor care apar în structura afirmației sociologice ca urmare a acelei articulații. Acesta este contextul de semnificații în care vom utiliza termenii de subiect și predicat sociologic. Calitatea lor este aceea de părți constitutive ale unei afirmații sociologice și, în ultimă instanță, de părți constitutive ale unei suprastructuri în care apar, ca agenți, clasele sociale, ca relație între ele, suprastructura și, ca expresie („limbaj”) a acelei relații, sistemul afirmațiilor sociologice.

Prin urmare acțiunea reală, raporturile reale, parvin conștiinței indivizilor, ca raporturi codificate (Althusser). Teoria sociologică ca teorie socio-logic închisă este un important instrument de ascundere (codificare) a raporturilor reale. De aceea, pentru a ne da seama dacă teoriile sociologice occidentale sînt integrate în aparatul sociologic al claselor dominante și deci au caracteristicile unei teorii socio-logic închise trebuie să prezentăm caracteristicile unui *tip generic* de teorie — teoria socio-logic închisă — și apoi să vedem care este raportul ei cu teoriile sociologice *elaborate*. În studiul de față vom considera teoriile funcționaliste, fenomenologice și teoriile reproducerii în calitate lor de afirmații sociologice privind natura și funcțiile stratificării sociale. Modul în care ele o definesc ne va permite să conchidem dacă ele au caracteristicile unei teorii socio-logic închise sau nu, cu privire la acel fenomen.

Cu această precizare socotim că ne putem apăra de obiecții de unilateralizare sau reducționism în raport cu evaluarea acelor teorii. Ar urma ca analiza lor în raport cu alte probleme sociale, asupra cărora se opresc, să confirme sau nu ipoteza noastră. Obiectivul nostru explicit a fost tocmai acela de a demonstra că există un *tip generic* de teorie sociologică în raport cu articularea dintre teoriile elaborate și societatea considerată. Nu se poate face o analiză critică comparativă a teoriilor elaborate dacă nu avem o raportare unitară la un criteriu comun. Acest criteriu pentru noi este gradul de închidere sau deschidere al teoriei în funcție de care am elaborat un *tip generic de teorie* — teorie socio-logic închisă (un „tip ideal”, dacă termenul nu trezește ideosincrazii). O teorie devine sociologică închisă prin :

a. procesul de „specificare” a predicatului și de generalizare maximă a subiectului afirmației sociologice. Subiectul afirmației sociologice închise este, în ultimă instanță, clasa socială suprapusă, dominantă. Alt fel spus, teoria sociologică — ca afirmație privind natura realității sociale — se întemeiază pe definițiile sociale (instituții și ideologie) implicate în acțiunea suprastructurală a clasei dominante. Creatorul de sistem sociologic adoptă aceste definiții sociale printr-un mecanism epistemologic numit „reducționism” ;

b. acest proces de specificare a „predicativului” logic (la nivelul teoriei) este *corespondent* practicii instituționale de elaborare a mecanismelor sociale ce vor avea funcție de a ascunde raportul istoric real;

c. ca urmare a practicii suprastructurale a clasei dominante raportul istoric real este „definit” (codificat) de sistemul relațiilor instituționale și ideologice ale clasei dominante;

d. această „definiție” este transferată în planul teoriei ca „propoziție universală” a teoriei;

e. în mod latent această propoziție are de fapt rolul de a ascunde raportul istoric real și nu de a-l explica;

f. în această calitate, teoria sociologică, servește clasei sociale dominante întrucât îi clarifică strategiile mistificării sociale, ascunderii contradicțiilor reale. Deci ea devine un aparat sociologic. Asupra acestui proces vom reveni.

Alt fel spus întreaga dinamică a sistemului social este definită în conformitate cu interesele clasei dominante, iar în acest proces de „definire socială” teoria sociologică devine un instrument deosebit de util;

g. acest proces de specificare este realizat în practica instituțională de elaborare a mecanismelor sociale ce vor avea funcția de a conserva *raportul istoric* descris de „propoziția universală”² în calitatea sa de *ideologie a clasei dominante*. Orice teorie sociologic-închisă este o teorie a ordinii și a unei transformări în interiorul ordinii (statu-quo-ului).

După poziția sa în raport cu forțele istoriei, clasa socială poate adopta o teorie sociologic deschisă, care-și înglobează propoziții despre contradicție și conflict și mai ales despre formele istorice ale contradicției.

În societățile moderne clasele sociale anterioare proletariatului, în procesul de preluare a puterii, trec dintr-o etapă a teoriei sociologic deschise într-una a teoriei sociologic închise. Construind mecanismele instituționale clasa socială poate:

a. fie să „dezvăluie” cauzalitatea reală;

b. fie să „închidă cauzalitatea” reală într-o formă socială falsificată: prin falsificarea predicativului logic nu doar la nivelul teoriei ci și la nivelul practicii instituționale (formelor sociale).

În primul caz avem o teorie despre contradicție.

Al doilea caz este unul în care se instituie mecanisme de manipulare a situațiilor și conștiințelor. Contradicția nu este anulată ci doar fals rezolvată și ca atare este aminată doar rezolvarea sa efectivă (teoria socială este în acest caz o teorie despre manipulare).

„Lumea socială” astfel „construită” este o lume falsificată prin condițiile ei instituționale de existență. Spațiul social falsificat este un spațiu „unidimensionalizat”. Contradicția însă persistă comprimând capacitatea clasei sociale dominante de a construi noi mecanisme de influențare și falsificare.

În felul acesta se manifestă un anumit paradox istoric: odată cu adâncirea contradicției se dezvoltă pînă la un anumit grad o lume falsificată și astfel crește gradul de „verificare” a teoriei sociologic-închise. Aceasta este:

a. „universală” în sensul că se referă numai la o *cauzalitate deja închisă* (codificată) în și prin mecanismele manipulării conștiințelor (este cazul teoriilor sociologice funcționaliste);

b. „empirică” în sensul că este confirmată și în observații empirice care decurg, însă, dintr-o practică deja *instituțiată*. Ne-am referi, pentru a înțelege această idee, la teza lui Marx după care existența „firească” a individului în condițiile cotidiene ale societății burgheze este aceea a individului luptînd pentru interesele sale particulare. Este deci individul, care renunță la acțiuni de transformare a societății. Numai acumularea *semnelor critice* ale respectivei societăți îi dezvăluie resorturile lumii sale alienate și deci reorientarea spre transformare. Pe fondul acestei acumulări a semnelor critice (lărgirea și adâncirea contradicției) întregul aparat al clasei dominante acționează în direcția falsificării, iar *teoria sociologică a ordinii devine un instrument de disimulare a legăturilor sociale reale*. În această calitate teoria sociologică devine un *aparat sociologic*, adică un instrument de falsificare și manipulare în conformitate cu interesele clasei dominante. Ea devine simplu tipologic-descriptivă, tipologiile ei regăsindu-se în realitatea deja *codificată* de suprastructura dominantă. Prin urmare criteriul „verificării empirice” nu este dător de seamă asupra relevanței *practicii* istorice a teoriei, acesta fiind de fapt singurul criteriu care poate verifica efectiv adevărul teoriei;

² Amintim că o *propoziție universală* este o premisă a explicației științifice. P. Cohen arată în acest sens că „o regulă de bază a logicii este aceea că orice explicație științifică trebuie să aibă cel puțin o premisă care este o propoziție universală”. El adăuga „dacă o propoziție universală este empirică și cauzală este numită teorie științifică”. P. Cohen, *Ibidem*, p. 24.

c. „cauzală” în sensul în care condițiile sociale de clasă ale legăturii sociale reale (cauzalității reale) întrețin pe anumite secvențe de timp efecte scontate de propoziția „universală” (ideologia clasei dominante), care este propoziția despre echilibrul social.

Teoriilor funcționaliste ale ordinii și echilibrului bazate pe manipulare li se contrapun teoriile despre falsificarea istoriei, despre alienare și reificare. Existența acestor teorii este legată de :

- a. existența unor forțe sociale care să se contrapună manipulării;
- b. existența unei teorii sociologice deschise (despre contradicție și formele adâncirii sale spre ruptură);
- c. unificarea forțelor istoriei cu această teorie;
- d. procesul de specificare a predicatului logic în aceste teorii pe baza unor practici de construcție a acelor mecanisme sociale ale dezvoltării contradicției în direcția rezolvării sale istorice (cauzalitatea reală).

În felul acesta apar limbajul critic și teoriile critice care nu pot fi decât teorii despre contradicții sociale, respectiv teorii despre procesele sociale transformatoare.

2. Grad de închidere și relevanță ideologică a teoriilor

Pînă la un anumit punct, cel în care s-au acumulat condițiile care fac transformarea sistemului inevitabilă, există un cadru propice dezvoltării sociologiei „închise” în sensul că aceasta are putere analitică de prelucrare atât a informațiilor privind ordinea, cît și a informațiilor privind conflictele și crizele sistemului.

În raport cu astfel de stări conflictuale ale sistemului, relațiile teoretico-ideologice, de fapt, nu sînt omogene. Există o diferențiere ierarhizată a diferitelor poziții teoretico-epistemologice. Alt fel spus, există o ierarhie a teoriilor după gradul lor de „deschidere” epistemologică (de putere explicativă) sau de relevanță istorică.

La un pol avem teoriile cu cel mai înalt grad de închidere (cu o foarte redusă relevanță istorică și epistemologică), respectiv teoriile funcționaliste. La rîndul lor acestea nu sînt nici ele un grup teoretic omogen, căci între poziția lui Parsons și Merton, de exemplu, există o diferență analitică, de relevanță a teoriei, ca mecanism de acțiune socială (în raport cu obiectivele sale de asigurare a ordinii sistemului prin indicarea disfuncțiilor și a căilor de eliminare, de recuperare a conflictelor). Ele sînt diferențiate numai după criteriul relevanței ideologice și de aceea noi le încadrăm în același grup.

Să ne oprim puțin asupra acestui aspect al relevanței ideologice a teoriilor ca fiind tocmai cel care exprimă adecvat așa-numita diversitate a sociologiei occidentale actuale. Pentru a înțelege această idee ne vom referi la fenomenul stratificării și la poziția diverselor teorii față de stratificare. Exprimăm întrebarea în felul următor: Este stratificarea un proces „natural” (organic) sau este provocat și controlat (manipulat)? Cu această întrebare chestionăm teoriile funcționaliste (și derivațiile lor), fenomenologice și teoriile reproducerii culturale ca afirmații sociologice privind natura și funcțiile acestui fenomen. De pe poziții marxiste noi putem spune că răspunsul la această întrebare este diferit după tipul societății și gradul dezvoltării istorice. În India, de exemplu, stratificarea era foarte puțin controlată și aproape guverna dinamica sistemului social: era o lege „cvasinaturală” a sistemului. În America contemporană însă, stratificarea este un mecanism social de manipulare și de control al sistemului social prin comandarea unor efecte laterale (prestigiu, siguranța confortului standard etc.) care să ducă la o „eclipsare” a efectelor fundamentale ale sistemului (efecte pe linia contradicțiilor acestuia manifestate în relația dintre sistemul relațiilor de producție și deci al claselor, sistemul puterii și deci al instituțiilor și sistemul straturilor sau al pozițiilor sociale față de primele două). Dinamica sistemului social nu poate fi redusă la dinamica sistemului status-rolurilor așa cum ne propune sociologia funcționalistă. În contextul social (la care ne-am referit), de folosire a sistemului stratificării în direcția manipulării conduitelor și a controlului dinamicii sistemului, precum și prin raportare la teoria sociologic închisă ca tip generic de teorie, sociologia americană ne apare ca fiind preocupată de :

- a. dinamica funcțiilor;
- b. dinamica expresiilor comportamentale (orientările fenomenologice)³;

³ Vezi, de ex., E. Goffman, *The Presentation of self in everyday-life*, Cox & Wyman Ltd., London, 1969.

c. dinamica instituțiilor (agenții distribuției distanțelor sociale încorporate în status)⁴. Toate aceste orientări se caracterizează astfel:

1. sînt părți componente ale unui mecanism social suplu de control a stării sistemului și de orientare a conștiinței sociale și individuale exclusiv spre problema ordinii;

2. se diferențiază între ele prin gradul de *relevanță ideologică*, adică de eficiență și suplețe în privința mecanismelor propuse pentru controlul sistemului.

În sensul acesta, prima subgrupare teoretică este o încercare de a controla sistemul prin funcțiile sale. Parsons se referă explicit la această funcție a teoriei sale atunci cînd explică temeiul pentru care a introdus paradigma funcțiilor alături de cea a dilemelor actorului. Paradigma funcțională, zice el, este singura posibilitate teoretică de a controla dinamica sistemului, de a-i diagnostica starea globală, respectiv mișcarea⁵. Operația aceasta de control prin mecanismul funcțiilor, este însă dificilă întrucît cere o încorporare a *anomicului* în sistem și duce astfel la o gravă incoerență a criteriilor și reperelor cu repercutoare asupra dirijării sistemului și cu mari efecte de risipă „energetică” și „expresivo-informațională”. Aceasta și explică reacțiile în general defavorabile la sistemul lui Parsons, inclusiv în cadrul academic universitar. De exemplu, controlul *hippy* prin încorporarea fenomenului în sistem implică următoarele:

a. costul implementării unei industrii de consum după *pattern hippy*;

b. aparițiile de noi comportamente, nepredictibile pe baza teoriei parsoniene (un temei de bază al criticii sistemului funcționalismului global din „interior” de către Merton, după cum se cunoaște);

c. consum neproductiv, neincorporabil sistemului. Nu întîmplător teoria funcționalistă s-a dezvoltat, pe de o parte, pe direcția unei teorii a costurilor generalizate pentru a putea furniza un sistem de contabilizare generalizată a consumurilor, ceea ce ar permite sistemului o acțiune controlabilă și, pe de altă parte, ca alternativă, spre o teorie de rang mediu, care să reducă riscurile unor investiții privind implementările mecanismelor de control la un nivel mai restrîns decît cel al sistemului global. Astfel, au fost încorporate, în formele derivate ale teoriilor funcționaliste, conceptele de cost și beneficiu cultural⁶, ale unui anumit tip de model cultural („definiție socială” adoptată drept *pattern cultural*).

Așa cum am amintit, pentru a spori gradul de *relevanță ideologică* a orientării funcționaliste, în sociologie, au fost elaborate noi teorii, care exprimă un instrument de acțiune social-ideologică mai suplu și mai rentabil (mai puțin costisitor). Acestea sînt: a. teoria organizării și problemelor sociale⁷; b. teoria „capitalului uman” (Școala de la Chicago)⁸; c. teoriile de rang mediu⁹ (a socializării anticipative, a intelectualității etc.), care largesc și *valoarea operativă* a sistemului conceptual (introduc concepte mai relevante ca cele de disfuncții, funcții latente, dinamică funcțională etc.).

Într-un astfel de cîmp analitic, conflictul social va fi socotit drept conflict de lărgire a spațiului adaptării sistemului, iar teoria se va strădui să indice noi mecanisme de recuperare a zonelor conflictuale în direcții manipulative. Din acest efort vor lua naștere teoria problemelor sociale și teoria fenomenologică a comportării, așa cum vom arăta mai jos. Evenimentul este deja încorporat schemei instituționale și sensul său va fi „închis” în și de către teoria controlului social. Tocmai prin acest mecanism al „închiderii” epistemologice teoria joacă rolul său de instrument al acțiunii instituțional-ideologice.

⁴ Asupra acestei tendințe se poate consulta contribuția lui A. Touraine și a lui V. Zeyl. Vezi C.J. Van Zeyl, *A comparative study of the Relation Between Social Stratification, Mobility, Aspiration and Achievement value*, University of California, Los Angeles, 1971.

⁵ Parsons concepe „procesele dinamice” ca „mecanisme” care influențează „funcționarea sistemului”, vezi T. Parsons, *The Social System*, op. cit., p. 7.

⁶ Vezi în acest sens H.C. Bredemeyer și R.M. Stephenson, *The analysis of social systems* Halt, Rineharz and Winstons, Inc. 1962, New York, op. cit., cap. 1.

⁷ Aceasta este o direcție care începe cu W.I. Thomas și F. Znaniecki preocupați de problemele dezorganizării și reorganizării (vezi W. I. Thomas and F. Znaniecki, *On Disorganization and Reorganization*, in *Theories of Society*, The Free Press, New York, Collier-Mac Millan Ltd., London, 1965, p. 1292.

⁸ Asupra acestei orientări a se vedea lucrările lui Th. W. Schultz și alții din așa-numita Școală de la Chicago. Ei încearcă o reeditare a teoriei „democratizării capitalului” mutînd accentul pe investiția intelectuală ca principală componentă a capitalului în societățile moderne. Vezi Th. W. Schultz, *Investment in man. An economist's view*, in „Readings in the economics of education”, UNESCO, Paris, 1971, op. cit., p. 69.

⁹ Vezi R.K. Merton, *Social Theory and social Structure*, The Free Press — Collier-Macmillan Ltd., New York—London, 1968.

Prin urmare, funcțiile de manipulare ale sociologiei funcționaliste sînt evidente, după cum este foarte clară și tendința sa de diversificare pe baza criteriului *relevanței ideologice* și nu istorice. Ele aduc un plus de suplețe operativă, dar nu o adîncire a cunoașterii societății respective. Există o diferență de *relevanță istorică* și epistemologică numai între grupul acestor teorii și alt grup, respectiv între acesta și sociologia marxistă, cea care are cel mai înalt grad de relevanță istorică și epistemologică, și ca atare, singura poziție de pe care se poate face o evaluare epistemologică critică a celorlalte teorii.

În fine, referindu-ne la cealaltă orientare a sociologiei americane, respectiv cea *fenomenologică*, preocupată de dinamica expresiilor comportamentale, constatăm că față de orientările funcționaliste ea are un grad de relevanță ideologică mai mare în sensul că este un instrument de acțiune instituțional-ideologică mai suplu și mai rentabil. Această orientare încearcă, de asemenea, o incorporare, dar mai puțin costisitoare pentru *establishment*, a efectelor dinamicii sociale, în care costul este deplasat dinspre sistem spre individ. Prin utilizarea manipulativă a sistemului de expresii comportamentale individul va fi preocupat de accesul în acele „regiuni” comportamentale pe care sistemul i le furnizează manipulativ (adică prin stimuli comportamentali expresivi). Evident că mecanismul manipulării este neconștientizat. Relația fundamentală studiată în acest context analitic este cea dintre expresie și așteptare. „Regiunile comportamentale devin „lumi opționale”¹⁰. Astfel se creează un spațiu dilatat al iluziei libertății prin „fabricarea” de distanțe sociale (straturi) pe baza unor criterii expresiv-simbolice. Individul este încorporat unei *devenirii iluzorii*. Lumea statică, printr-un ciudat fenomen de creare a *distanțelor expresive* (iluzorii) este ascunsă înțelegerii celui fascinat de *standard*. Deci sistemul distanțelor sociale (straturi), funcționînd pe criterii expresive, este un mecanism de manipulare a mișcării indivizilor și a grupurilor și de control a energiei sociale a acestora, prin deturnarea ei spre scopuri controlate de sistem.

În fine, prin cea de-a treia strategie de control și manipulare — dinamica instituțională — se creează de asemenea „distanțe simbolice”, menținînd mișcarea grupurilor în forme controlate. *Standardul* urmează însă mutația de la criterii expresiv-simbolice la criterii *formal-contractuale* formulate în termeni de oportunități (ocazii pentru ...). Educația devine, astfel, principalul mecanism de manipulare și de distribuire a distanțelor sociale în sistemul status-rolurilor.

În legătură cu acest aspect, însă, se constituie un alt grup de teorii, care probează un grad mai mare de „deschidere” epistemologică și de relevanță social-istorică. Deși chiar și acestea au un grad limitat de deschidere socio-logică așa cum vom arăta în continuare. Acest grup de teorii cuprinde acele teorii preocupate de fenomenul reproducerii sociale și în principal din ele fac parte: a. teoria lui H. Lefebvre, privind reproducerea prin expresiile simbolice ale cotidianității¹¹; b. teoria „violentei simbolice” a lui P. Bourdieu, J.C. Passeron, L. Boltanski, M. de Saint Martin etc., după care sistemul de învățămînt și în general educația (în toate cadrele ei de desfășurare) joacă rolul unui mecanism de reproducere „simbolică” a raporturilor de forță. În acest context, reproducerea simbolică implică pe de o parte un fenomen de disimulare a raporturilor de forță și pe de altă parte un fenomen de *legitimare* a inegalităților sociale între grupuri și clase sociale¹²; c. teoriile „deşcolarizării” între care poziția centrală o ocupă Ivan Illich¹³. În general, aceste teorii pornesc de la semnificația sociologică a „conținutului ideational”, simbolic, al relației sociale. Pentru Bourdieu, de exemplu, identificarea individului cu acest conținut ideational (realizată prin acțiunea educației) este unul din mecanismele reproducerii simbolice a relației de clasă, în sensul arătat, adică, în sensul că acest conținut ideational al relației sociale are și caracter de ascundere a adevăratei semnificații a relației sociale, ca relație de forță între grupuri și clase sociale, și caracter de legitimare a relației sociale date. Din lipsă de spațiu nu vom adînci prezentarea acestei teorii și nici a concepției deșcolarizării¹⁴.

¹⁰ Vezi asupra acestui aspect L. Gofman, op. cit., cap. *Regions and Regions Behaviour*, p. 109—141 și P. Berger și Luckman.

¹¹ Vezi H. Lefebvre, *La survie du capitalisme*, Paris, Ed. Anthropos, 1973, cap. *La reproduction des rapports de production*. Ne limităm doar la a semnală poziția lui Lefebvre în această categorie deși după opinia noastră el se apropie cel mai mult de poziția marxistă.

¹² Vezi P. Bourdieu și J.C. Passeron, *La reproduction*, Paris, Ed. de Minuits, 1970, precum și P. Bourdieu, L. Boltanski, M.S. Martin, *Les strategies des reconversion (Les classes sociales et le système d'enseignement)*, în „Information sur les Sciences sociales”, XII (5), 1973, p. 61—113.

¹³ Vezi I. Illich, *Deschooling society*, Penguin Books, C. Nicholas and Co., London, 1973.

¹⁴ Pentru o prezentare restrînsă a acestei concepții a se vedea J. Hassenforder, *Inovație în învățămînt*, București. Edit. didactică și pedagogică, 1976, op. cit., cap. V, VII și VIII. O analiză critică, cuprinzătoare a teoriilor reproducerii culturale întreprinde conf. dr. Aculin Cazacu în *Limitele premiselor teoriei reproducerii culturale*, „Revista de filozofie”, 5, 1977.

Rămânând la acest nivel al explicării, respectiv reducând analiza la cercetarea raportului între relațiile sociale și conținuturile lor ideationale grupul de teorii, prezentat aici, va intra și el în impas de sistem, în sensul:

a. va reduce mișcarea socială la reproducerea prin „violență simbolică” a ordinii sociale și nu va putea indica alt mijloc de depășire a unei ordini inechitabile decât reforma socială (deci acțiunea din exterior asupra sistemului și nu transformarea sistemului prin mișcarea lui internă pe baza unor legi obiective);

b. va „închide” analitic mișcarea socială în mecanismele (formele sociale) ale reproducerii și reformei sociale (A. Cazacu). Deci va deveni ea însăși o teorie socio-logică cu un grad limitat de deschidere (de relevanță social-istorică) iar în raport cu acțiunea forțelor sociale transformatoare și cu nevoia lor de explicare a mișcării sistemului va deveni o teorie „sociologică închisă”, adică nerelevantă istoric.

Abia teoria marxistă poate fi socotită efectiv o teorie sociologic deschisă în sensul că:

a. prezintă structura funcțională a respectivei societăți ca reificată și alienantă și explică geneza sa istorică;

b. explică geneza acestor forme alienante și reificate („cauzalitate închisă”) cu pornire de la „fundamentul lor profan” — relațiile economice, de producere materială a societății;

c. indică adevărata poziție analitică a „determinismului funcțional” prin concepția autonomiei relative a conștiinței sociale față de existența socială și a suprastructurii față de bază;

d. indică căile ieșirii din impas ca fiind expresia acțiunii istorice a forțelor sociale progresiste revoluționare;

e. dezvoltă mecanismul epistemologic al depășirii teoriilor socio-logice „închise”.

Evaluări privind construcția teoriei sociologice

O. Hoffman

Centrul de cercetări sociologice-București

Preocupările sociologilor din țara noastră privind construcția teoriei științifice corespund cerințelor practice majore conform cărora științele sociale — elemente componente ale frontului politico-ideologic — trebuie să participe în și mai mare măsură la marile confruntări ideologice din lumea contemporană. În țările occidentale se elaborează diverse teorii care încearcă să abată atenția de la problemele reale ale contemporaneității folosind și „argumente” legate de modul de constituire a teoriei sociologice, se repun în circulație concepții greșite legate de valoarea teoretică a explicațiilor în domeniul cunoașterii sociale etc. Construcția teoriei sociologice marxiste — din perspectiva realității specifice țării noastre — are ca scop să ofere mijloace ale unei argumentări mai fundamentate privind superioritatea orânduirii socialiste, să convingă — și pe această cale — asupra eficienței gândirii materialist dialectice ca instrument de cunoaștere, de explicare științifică a vieții sociale, putând fi astfel folosită direct în întărirea forței combative în cadrul confruntărilor de idei. După cum a arătat tovarășul Nicolae Ceaușescu „Viața impune ca, în legătură cu toate aceste teorii și concepții, forțele revoluționare progresiste și, în primul rând, partidele comuniste și muncitorești să fie mai active, să nu se mai găsească pe o poziție de defensivă, să desfășoare o amplă și susținută activitate de clarificare politico-ideologică, combătând cu fermitate și demascând pînă la capăt toate ideile și tezele reacționare, atît cele vechi, cit și cele noi”¹.

Discuțiile ce se desfășoară în domeniul construcției teoriei sociologice au generat noi teorii și concepții față de care sociologia marxistă trebuie să-și delimiteze poziția sa, să se manifeste activ, combătînd unele orientări idealiste existente în această arie problematică, folosind experiența acumulată în mod mai eficient.

¹ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Sedința activului central de partid și de stat*, București, Edit. politică, 1978, p. 50.